

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก ผู้วิจัยได้ทบทวนศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและแบ่งเป็นหัวข้อดังนี้

1. วัยรุ่นและการพัฒนาการของวัยรุ่น
2. การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น
3. แนวคิดการเป็นมารดาและการรับรู้การเป็นมารดาในมารดาวัยรุ่น
4. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การเป็นมารดาในมารดาวัยรุ่น

วัยรุ่นและการพัฒนาการของวัยรุ่น

1. ความหมายและการแบ่งระยะของวัยรุ่น

องค์การอนามัยโลก (WHO, 2009) ได้ให้ความหมายของวัยรุ่นว่าเป็นช่วงวัยที่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม เป็นช่วงชีวิตที่ต้องการค้นหาตัวเอง มีความต้องการการเป็นอิสระสูง ซึ่งอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 10-19 ปี โดยการแบ่งกลุ่มของวัยรุ่นมีดังนี้ (สุริยเดว, 2551)

วัยแรกรุ่น : อายุ 10-13 ปี

วัยรุ่นตอนกลาง : อายุ 14-16 ปี

วัยรุ่นตอนปลาย : อายุ 17-19 ปี

2. พัฒนาการของวัยรุ่นหญิง

พัฒนาการทางด้านร่างกายและเพศ เด็กวัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายอย่างมาก เช่น มีการเปลี่ยนแปลงส่วนสูงและน้ำหนัก โดยมีการเพิ่มของน้ำหนักและส่วนสูงอย่างมาก เริ่มมีสิว และกลืนตัว อันเป็นปัญหาให้วัยรุ่นกังวลใจ ในเพศหญิงจะมีการขยายของเต้านม จากนั้น สะโพก จะขยาย อวัยวะเพศมีน้ำหล่อเลี้ยงในช่องคลอด มีขนบริเวณหัวหน่าวและรักแร้ เมื่อเริ่มมีประจำเดือนแสดงว่าร่างกายพร้อมที่จะมีการสืบพันธุ์ หากมีเพศสัมพันธ์จึงมีโอกาสเกิดการตั้งครรภ์ได้

พัฒนาการด้านสติปัญญา ตามทฤษฎีของเพียเจต์ (Piaget) วัยรุ่นมีการพัฒนาทางด้านความรู้ความเข้าใจเข้าสู่ Formal operation thinking ซึ่งได้แก่ความสามารถ มีความคิดในเชิง

นามธรรม ไม่ยึดติดกับสิ่งที่เห็นเฉพาะหน้า สามารถพิจารณาขบคิดได้ ใช้เหตุใช้ผล มีจินตนาการ อุดมคติ อุดมการณ์ และปรัชญาชีวิตของตนเอง แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อมั่นในตนเองและไม่ยืดหยุ่น มีความเชื่อแบบ egocentricity คือเชื่อมั่นในตนเองเกินกว่าที่จะพยายามเข้าใจหรือยอมรับในความเห็นของผู้อื่น คุณธรรมที่พัฒนาในช่วงนี้จะทำให้วัยรุ่นมีความคิดที่จะทำความดีต่าง ๆ ด้วยสามัญสำนึกของตนเอง มิใช่ทำเพราะคำชมหรือเกรงกลัวการลงโทษเช่นในวัยเด็ก

การแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเอง มีการแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเอง สร้างทัศนคติและค่านิยมแห่งชีวิต เมื่อเริ่มห่างจากพ่อแม่ มิตรภาพระหว่างเพื่อนก็เป็นสิ่งสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของวัยรุ่น มีการมองตนเองและเห็นตนเองตามที่ผู้อื่นเห็น เรียนรู้และยอมรับความสามารถของตนเอง เลือกลักษณะความเป็นตนเองเหมือนตัวละคร การยอมรับตนขึ้นอยู่กับการใช้สติปัญญาของผู้นั้นด้วย ถ้ามีเหตุผล ผลใช้สติปัญญาจะเข้าใจตนเองตามที่เป็นจริง ถ้าใช้อารมณ์อย่างเดียวก็จะมองเห็นตนตามที่ตนเองอยากเป็น

พัฒนาการทางด้านอารมณ์ เด็กวัยนี้จะมีความรู้สึกที่เปิดเผย เชื่อมั่นในตนเอง รู้สึกว่าตนเองมีความสุข แต่โดยบางครั้งก็อาจจะเหตู มีความสงสัยอยู่ตลอดเวลา รู้สึกชอบและไม่ชอบรุนแรง ไม่ค่อยจะยอมใครง่าย ๆ แต่บางครั้งก็จะโอนอ่อนผ่อนปรน บางครั้งก็เฝ้าหลบภัยแก่ตัวแบบเด็ก ๆ มักจะมีกามรู้สึกนึกคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่เสมอ ถ้าพ่อแม่ให้อิทธิพลแก่เด็กวัยรุ่นได้แสดงความคิดเห็น ก็จะช่วยให้เด็กเรียนรู้วิธีการขึ้นทีละน้อย ถ้าไม่เปิดโอกาสเด็กก็จะเกิดความเครียด และเกิดปัญหาตามอารมณ์ตามมา (เพ็ญพิไล อุทิศภณานนท์, 2549; John & John, 1996)

การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

1.สถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

จากสภาพในปัจจุบัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ล้วนส่งผลต่อปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร รวมทั้งสื่อลามกอนาจาร ก็อาจชักนำให้เกิดพฤติกรรมเสี่ยงต่อการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นและวัยรุ่นมากขึ้น (อุมาภรณ์ ถั่วสิทธิ์, 2550) ซึ่งจากการประชุมองค์การอนามัยโลก พบว่าค่าเฉลี่ยของผู้หญิงตั้งครรภ์อายุต่ำกว่า 20 ปี ของทั่วโลกอยู่ที่ 65 ต่อ 1,000 คน ส่วนในทวีปเอเชียค่าเฉลี่ย อยู่ที่ 56 ต่อ 1,000 คน โดยประเทศไทยมีผู้หญิงตั้งครรภ์ที่อายุต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 70 ต่อ 1,000 คน ซึ่งเป็นอันดับหนึ่งของทวีปเอเชีย (องค์การอนามัยโลก, 2552)

จากสถิติที่เพิ่มมากขึ้นทุกปี จากข้อมูลสถิติของอนามัยวัยเจริญพันธุ์ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข เรณสุข (2552) พบว่ามีมารดาวัยรุ่นที่อายุน้อยกว่า 20 ปี มาคลอดบุตรในปี

พ.ศ. 2548 ถึงปี พ.ศ. 2551 คิดเป็นร้อยละ 19.24, 19.96, 19.22 และ 20.33 ในจังหวัดสมุทรปราการ มีมารดาวัยรุ่นที่อายุน้อยกว่า 20 ปี มาคลอดบุตรในปีพ.ศ. 2548 ถึงปี พ.ศ. 2551 คิดเป็นร้อยละ 16.00, 21.30, 15.27 และ 14.97 (งานอนามัยมารดาและทารก สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสมุทรปราการ, 2552) ซึ่งนับได้ว่าอัตราการคลอดของกลุ่มมารดาวัยรุ่นนี้ยังมีอัตราสูง

การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีทั้งการตั้งครรภ์ที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่เป็นการตั้งครรภ์ครั้งแรกไปฝากครรภ์ล่าช้า อาจเนื่องมาจากการตั้งครรภ์โดยไม่ตั้งใจ ความไม่พร้อม หรือการไม่ทราบว่าตนเองตั้งครรภ์ สอดคล้องกับ ศิริกุล อิศราสุรภักย์ และคณะ (2550) ได้ศึกษาถึงผลลัพธ์ของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พบว่ามีความเสี่ยงสูงขณะตั้งครรภ์และเมื่อคลอดมาแล้ว เกิดภาวะแทรกซ้อนกับบุตร เช่น ทารกน้ำหนักตัวน้อย และในวัยรุ่นมักไม่ได้วางแผนในการตั้งครรภ์และเมื่อต้องดำเนินชีวิตต่อไปโดยที่มีอีกหนึ่งชีวิตอยู่ในครรภ์ย่อมส่งผลกระทบต่อตัววัยรุ่นเอง ครอบครัว และสังคมตามมา และเมื่อคลอดบุตรมาแล้ว ก็ยังประสบปัญหาตามมาอีกมากมาย ดังคำกล่าวของ วิทยา ถิฐาพันธ์ (2552) ที่ว่า แม่ที่เป็นเด็กจะเลี้ยงลูกกันอย่างไร

2. ผลลัพธ์การตั้งครรภ์ในมารดาวัยรุ่น

วัยรุ่นเป็นช่วงเวลาที่สำคัญช่วงหนึ่งของชีวิต เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กมาเป็นวัยผู้ใหญ่ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ ความนึกคิด รวมทั้ง การเปลี่ยนแปลงทางสรีระวิทยา ที่เกี่ยวกับฮอร์โมนเพศ ทำให้วัยรุ่นมีพัฒนาการทางเพศอย่างรวดเร็วประกอบกับ ในปัจจุบันสถานะทางสังคมมีการพัฒนามากขึ้น มีความเจริญความสะดวกสบายและการเข้าถึงสื่อต่างๆ ได้ง่าย จึงทำให้เกิดมีพฤติกรรมทางเพศ ที่เปิดเผยมากยิ่งขึ้น ไม่อยู่ในกรอบของประเพณีวัฒนธรรม มีค่านิยมการอยู่กันฉันท์สามีภรรยาแต่ไม่มีข้อผูกพันใดๆ ไม่มีพิธีแต่งงาน การไม่จดทะเบียนสมรส รวมทั้งไม่ผ่านการรับรู้จากผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมาอย่างมากมาย และยังส่งผลกระทบโดยตรงไปยังครอบครัวของวัยรุ่นเอง

ซึ่งยุทธพงศ์ วีระวัฒนตระกูล และนิรมล พจนสุนทร (2541) ได้กล่าวถึงการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นว่า จะก่อให้เกิดปัญหาทั้งทางด้านสังคมและปัญหาทางการแพทย์ ซึ่งได้แก่การพบภาวะแทรกซ้อนขณะตั้งครรภ์ การคลอดก่อนกำหนด การตายปริกำเนิด ทารกน้ำหนักตัวน้อย พิการแต่กำเนิด การติดเชื้อ และการตกเลือด ซึ่งมีอัตราที่สูงกว่ามารดาผู้ใหญ่และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเลี้ยงดูทารกไม่เป็นและไม่ถูกต้อง

ส่วนการศึกษาของ วิศิษฐ์ สนปี (2549) พบว่า ในหญิงวัยรุ่นมาคลอดที่โรงพยาบาล สวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2545 – 30 กันยายน 2548 เป็นการตั้งครรภ์

ครั้งแรก ที่มีอายุช่วง 18-19 ปี ซึ่งพบปัญหามากมายทั้งขณะตั้งครรภ์ ขณะคลอด หนึ่งในปัญหานั้น คือ พบศีรษะเด็กกับช่องเชิงกรานไม่ได้สัดส่วนกันร้อยละ 4.2 ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโต ด้านสรีระวิทยาที่ยังเติบโตไม่เต็มที่ ส่วนวสันต์ เวทย์วัฒนชัย (2549) ศึกษาการตั้งครรภ์ในสตรีวัยรุ่น ในปี พ.ศ.2546-2549 ที่โรงพยาบาลชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี พบว่าการตั้งครรภ์ในสตรีวัยรุ่น อายุ 13-19 ปีตั้งครรภ์ครั้งแรกเป็นครรภ์เดียวร้อยละ 20.77 มีพฤติกรรมไม่ฝากครรภ์หรือฝากครรภ์น้อยกว่า 4 ครั้ง ซึ่งไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข และในจังหวัดสมุทรปราการ ชุมพล ศักดิ์ญานันท์ (2550) ศึกษาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น โรงพยาบาลสมุทรปราการ เพื่อเปรียบเทียบผลของการตั้งครรภ์ รวมทั้งภาวะแทรกซ้อนต่างๆ การคลอด และทารก ระหว่างมารดาวัยรุ่น (อายุน้อยกว่า 20 ปี) กับมารดาอายุ 20 ปีขึ้นไป พบว่าในช่วงระยะเวลา ตั้งแต่ 1 มกราคม 2548 ถึง - 31 ธันวาคม 2548 พบมารดาวัยรุ่นจำนวนทั้งสิ้น 1,012 ราย (คิดเป็น ร้อยละ 18 ของจำนวนมารดาที่คลอดทั้งหมด 5,634 ราย) มารดาวัยรุ่นตั้งครรภ์แรก มากกว่ามารดาอายุ 20 ปี ขึ้นไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ร้อยละ 82.3, ร้อยละ 36.4, $p<.001$) มารดาวัยรุ่นฝากครรภ์หลังการตั้งครรภ์ 20 สัปดาห์มากกว่ามารดาอายุ 20 ปีขึ้นไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ร้อยละ 21.3, ร้อยละ 11.5, $p<.001$)

แนวคิดการเป็นมารดาและการรับรู้การเป็นมารดาในมารดาวัยรุ่น

จากการทบทวนงานวิจัยพบว่า มีผู้ที่ศึกษาแนวคิดการเป็นมารดาและการรับรู้การเป็นมารดาไว้หลายท่าน ซึ่งมีแนวคิดที่สำคัญ และใช้ในการปฏิบัติการพยาบาล และการวิจัยดังนี้

1. แนวคิดการเป็นมารดาของเมย์ และมาฮล์มีสเตอร์ (May & Mahlmeister, 1990)

การที่มารดาจะทำหน้าที่การเป็นมารดานั้นต้องเริ่มกระทำตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ จนถึงระยะหลังคลอดมีดังนี้

1.1 การยอมรับการตั้งครรภ์ (Accepting the pregnancy) เมื่อตั้งครรภ์หญิงตั้งครรภ์ จะรู้สึกแปลก ๆ บางคนอาจสนใจบางคนอาจไม่สนใจตนเองจะรู้แน่ก็ต่อเมื่อไปตรวจการตั้งครรภ์ และพบว่าตนเองตั้งครรภ์ อาจเกิดภาวะช็อค ตกใจ โกรธ เสียใจ ตื่นเต้น ดีใจ อาจมีอาการมึนสลับไปมา ถ้าตนเองรู้สึกเป็นสุขจะรีบแจ้งให้สามี หรือบุคคลในครอบครัวทราบ แต่ถ้าเป็นการกระทำที่ตนเองรู้สึกผิด จะปกปิดไม่บอกให้ใครทราบ

1.2 การสร้างสัมพันธ์ภาพกับทารกในครรภ์ (Establishing a relationship with unborn child) การที่หญิงตั้งครรภ์จะสร้างสัมพันธ์ภาพกับทารกในครรภ์ได้นั้น หญิงตั้งครรภ์ต้องรับว่าในครรภ์มีทารกในครรภ์ที่เป็นอีกชีวิตหนึ่ง คือการรับรู้ถึงการเจริญเติบโตของทารก

ในครรภ์ เช่น การดิ้นของทารก มีการขยายของมดลูกท้องใหญ่ขึ้น รู้ว่าทารกในครรภ์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และต้องพึ่งพาตน มารดาต้องแสดงออกโดยการสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ เช่น การพูดคุย การลูบสัมผัสหน้าท้อง

1.3 การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง (Adjusting to change in self) การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเอง โดยมีการปรับตัว ทางด้านร่างกาย และทางด้านอารมณ์

1.3.1 การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย (Adjusting to physical changes) โดยจะมีการปรับตัวเกี่ยวกับขนาดของร่างกาย การเคลื่อนไหว การทำหน้าที่ของร่างกาย ซึ่งต้องเริ่มตั้งแต่การตั้งครรภ์ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านฮอร์โมน การขยายของอก หน้าท้อง อาจรู้สึกเป็นด้านลบเกี่ยวกับร่างกายของตน รู้สึกร่างกายอ่อนแอ ไม่คล่องแคล่วเหมือนเดิม มีความสนใจในภาพลักษณ์ของตนเองขณะตั้งครรภ์

1.3.2 การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ (Adjusting to emotional changes) หญิงตั้งครรภ์มักมีอารมณ์เปลี่ยนแปลงได้เร็ว เมื่อถูกกระตุ้นด้วยสิ่งแวดล้อมบางอย่าง ซึ่งอาจเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงด้านฮอร์โมน บางคนอาจมีความวิตกกังวลมากขึ้น กังวลเรื่องสุขภาพของตนเองและทารกในครรภ์ กังวลการคลอด บางคนฝันร้ายรู้สึกสับสนมีความขัดแย้งในตนเองอันเป็นผลจากการตั้งครรภ์

1.4 การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพกับคู่สมรส (Adjusting to changing couple relationship) การเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพกับคู่สมรส มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ

1.4.1 มีการพึ่งพาอาศัยมากขึ้น (Increases in dependence) ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ และการได้รับความช่วยเหลือต่างๆ สู่การปรับตัวในการตั้งครรภ์และการเป็นมารดาได้เป็นอย่างดี

1.4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางเพศ (changes in the sexual relationship) หญิงตั้งครรภ์มักต้องการความรักความใกล้ชิดมากขึ้นในระยะตั้งครรภ์แต่จะมีความต้องการทางเพศลดลง ซึ่งอาจรู้สึกว่าตนเองรูปร่างไม่สวยมีการเปลี่ยนแปลงไม่เป็นที่ต้องการของสามี หรืออาจคิดว่าการมีเพศสัมพันธ์อาจเป็นอันตรายต่อทารกในครรภ์ หากหญิงตั้งครรภ์ได้มีโอกาสพูดคุยกับสามีเกี่ยวกับเหตุผลในการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก็จักทำให้ลดปัญหาความไม่เข้าใจและความยุ่งยากต่อการปรับตัวด้านนี้ได้

1.5 การเตรียมการคลอดและการเป็นมารดา (Preparing for birth and early motherhood) กระบวนการปรับตัวต่อการเป็นมารดาจะสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เมื่อหญิงตั้งครรภ์มีการเตรียมตัวสำหรับการคลอด การเตรียมตัวสำหรับรับบทบาทมารดา ซึ่งหญิงตั้งครรภ์มักจะมีการเตรียมตัวช่วงใด-

มาที่สามของการตั้งครรภ์ โดยอาจเข้าชั้นเรียน ในเรื่องของการเตรียมตัวเพื่อคลอด การเตรียมข้าวของเครื่องใช้สำหรับตนเองและบุตรตลอดจนการดูแลเด็ก ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวทางของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขที่เน้นให้มีการจัดการสอนในคลินิกฝากครรภ์ ภายใต้โครงการโรงเรียนพ่อแม่ ซึ่งก็มีแนวทางการสอนที่คล้ายคลึงกันกับแนวความคิดของเมย์

1.6 การปรับบทบาทการเป็นมารดา (Adjusting the maternal role) หญิงตั้งครรภ์ จะเรียนรู้บทบาทการเป็นมารดาในเวลาเดียวกัน กับการเริ่มมีความผูกพัน กับทารกในครรภ์โดยสามารถเรียนรู้ได้จากสังคมสิ่งรอบตัวและจากแหล่งสนับสนุนต่างๆ เช่น การสังเกตจากมารดาคนอื่นๆ การจินตนาการ การเลือกเลียนแบบพฤติกรรม การหัดเลี้ยงเด็ก ซึ่งก็จะช่วยให้หญิงตั้งครรภ์ได้สามารถแสดงบทบาทการเป็นมารดาเมื่อตนเองได้คลอดบุตรและต้องเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเอง

2. แนวคิดการเป็นมารดาของรูบิน (Rubin, 1961 cited in Lowdermilk, 2003)

มารดาจะมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อรับบทบาทมารดาในระยะหลังคลอด ในด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกในระยะ 24-48 ชั่วโมง โดยแบ่งเป็น 3 ระยะคือ

2.1 ระยะที่หนึ่ง ระยะเทคกิง-อิน (taking-in phase) ระยะนี้เกิดขึ้นหลังจากรอดพ้นจากการนอนหลับสนิทภายหลังการคลอดถึง 2-3 วันแรกหลังคลอด มารดามักจะนอนพักและมีพฤติกรรมพึงพา มารดาในระยะนี้ต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นเป็นอย่างมาก ไม่ต้องการทำสิ่งต่างๆด้วยตนเอง มุ่งตอบสนองต่อความต้องการของตนเองมากกว่าที่จะนึกถึงบุตร โดยเฉพาะด้าน อาหารและการนอนหลับพักผ่อน มารดามีความวิตกกังวล เกี่ยวกับการได้รับนมของบุตร ต้องการที่จะพูดคุยเกี่ยวกับประสบการณ์การคลอดที่ผ่านมา โดยมารดาจะพูดคุยด้วยความรู้สึก ดิ้นเดินหรือดีใจ และมักจะพูดซ้ำๆ ให้สามีและญาติตลอดจนเพื่อน ๆ ฟัง ถ้ามารดาได้รับการตอบสนอง ความต้องการในระยะนี้อย่างครบถ้วน มารดาจะผ่านเข้าสู่ระยะที่สองของการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจต่อไป

2.2 ระยะที่สอง ระยะเทคกิง-โฮลด์ (taking-hold phase) ใช้ระยะเวลาประมาณ 10 วันเริ่มตั้งแต่วันที่ 3 หลังคลอด มารดามีพฤติกรรมไม่พึงพา และเป็นตัวของตัวเอง ร่างกายของมารดาหลังคลอดในระยะนี้เริ่มคืนสู่สภาพแข็งแรง และมีกำลังเพียงพอในการทำหน้าที่ บทบาทมารดา มีความสนใจในการดูแลตนเอง บุตร และครอบครัว มารดาสนใจการทำหน้าที่ของอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย มารดามีความวิตกกังวลได้ถ้าไม่สามารถขับถ่ายได้เป็นไปตามปกติ เด่นมยังไม่มีการสร้างหรือผลิตน้ำนมออกมา เป็นต้น มารดาเริ่มมีความรับผิดชอบต่อการเป็นมารดา ต้องการความช่วยเหลือคำแนะนำในการเลี้ยงดูบุตร การปรับตัวในงานประจำวันเริ่มเป็นแบบแผนมากขึ้น นอกจากนี้มารดายังมีอารมณ์แปรปรวนได้ง่าย ต้องการคนมาเยี่ยมหลังคลอด

2.3 ระยะที่สาม ระยะกลับบ้าน (letting-go phase) เป็นระยะที่มารดากลับบ้านแล้ว มารดาต้องปรับตัวต่อบุตรที่ต้องการพึ่งพาและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบครอบครัว ที่มีสมาชิกเพิ่มขึ้น ซึ่งระยะนี้มารดาจะซึมเศร้า ซึ่งครอบครัว จะมีส่วนในการช่วยสนับสนุนให้มารดาได้ผ่านภาวะวิกฤตนี้ไปได้ และสามารถทำหน้าที่มารดาต่อไปได้อย่างสมบูรณ์

3 แนวคิดการเป็นมารดาของเมอร์เซอร์ (Mercer, 1995)

คือการแสดงบทบาทการเป็นมารดาในระยะหลังคลอด ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลักดังนี้

3.1 การมีสัมพันธภาพกับบุตร

การมีสัมพันธภาพกับบุตร เป็นพฤติกรรมหรือความรู้สึกการเป็นมารดาที่มีต่อบุตร เกี่ยวกับการการยอมรับบุตร การมีความรัก ความผูกพันที่มีต่อบุตรการดูแลเอาใจใส่บุตร การสัมผัสการจับต้องตัวบุตรการพูดคุยกับบุตร การอุ้มการกอด รวมทั้งการสบตา ตลอดทั้งการรับรู้ คุณลักษณะ รูปร่างหน้าตา และความสนใจที่มารดามีต่อบุตร รวมทั้งการจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ สำหรับบุตร

3.2. ความสามารถและความมั่นใจในการแสดงบทบาทการเป็นมารดา

ความสามารถและความมั่นใจในการแสดงบทบาทการเป็นมารดา ซึ่งเป็นบทบาท ที่จะต้องประกอบไปด้วยทักษะการปฏิบัติ ที่ต้องทำเกี่ยวกับการดูแลบุตร ในเรื่องของอาหาร การขับถ่าย สุขสบาย การจัดการด้านการเล่น การมีกิจกรรมต่างๆ การดูแลสุขภาพ ทักษะ ทางปัญญา ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุตร รวมทั้งการที่มารดามีความรู้ ความสามารถของตนเองในการปฏิบัติกิจกรรมการดูแลบุตร ซึ่งส่งผลต่อ การมีความมั่นใจในการ กระทำบทบาทการเป็นมารดา

3.3 ความพึงพอใจในการแสดงบทบาทการเป็นมารดา

ความพึงพอใจในการแสดงบทบาทการเป็นมารดา เป็นความรู้สึกของมารดาที่มี ต่อการกระทำบทบาทการเป็นมารดา โดยมารดามีการยอมรับบทบาท มีความรู้สึกสบายใจ รู้สึกภาคภูมิใจ และมีความสุขที่เกิดจากการได้ทำหน้าที่มารดา และได้รับการตอบสนองที่ดี จากบุตร ซึ่งเมื่อมารดาได้รับการตอบสนองที่ดีจากบุตรจะทำให้มารดาเกิดความรู้สึกพึงพอใจ ต่อการเป็นมารดา

4 แนวคิดการเป็นมารดาของปรีนทร์แฮมและซาง (Pridham & Chang, 1989)

ได้ให้ความหมายของการรับรู้บทบาทมารดาว่า คือประสบการณ์ที่มีความแตกต่างกันไปในความวิตกกังวลต่อตัวบุตร ปฏิกริยาที่กระทำต่อบุตรทำให้มารดาได้เรียนรู้บทบาทมารดา ซึ่งคุณสมบัติความเป็นมารดาประกอบไปด้วย ประสบการณ์การเลี้ยงดูเด็ก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งมีการวัด 3 ด้านคือ 1. การประสบความสำเร็จในความเป็นมารดาอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ครอบครัว และการดูแลบุตรตามระยะพัฒนาการ 2. การที่มารดามองบุตรเป็นศูนย์กลางในดวงใจนั้นและการแสดงออก ถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างมารดาและบุตรนั้นจะเกิดขึ้นได้ภายใน 30-60 วันหลังคลอดบุตร 3. ชีวิตที่เปลี่ยนไปของวัยรุ่นที่ต้องดำรงบทบาทการเป็นมารดา

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการ นักวิจัยอีกหลายท่านที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการเป็นมารดา กล่าวคือ การทำให้ผู้หญิงเป็นที่ยอมรับข้อกำหนดลักษณะการเป็นมารดานั้นมารดาต้องมีพฤติกรรมในการที่ต้องอุทิศตน และเป็นผู้กำหนดขอบเขตการเป็นมารดาด้วยตัวเอง ซึ่งข้อกำหนดของลักษณะของการเป็นมารดา ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากที่ได้เรียนรู้มา ซึ่งเป็นทักษะใหม่นำไปสู่ความเชื่อมั่นในตนเองอีกครั้ง นั้นเป็นความท้าทายใหม่ที่เกิดขึ้น หรือแม้แต่การที่ผู้หญิงได้เป็นผู้ค้นหาข้อมูลที่สำคัญของการเป็นมารดา โดยการพัฒนาแนวคิดของตนเองในการเป็นมารดาครั้งแรก (Deutsch et al., 1988 cited in Mercer, 1995) และการเป็นมารดานั้นบ่งชี้ถึงลักษณะของการกระทำที่เห็นได้ชัดเจน ในการแสดงถึงความเป็นเจ้าของ การเลี้ยงดูบุตรด้วยความเอาใจใส่ แม้จะมีความยากลำบาก ลาโรซซา (LaRossa, 1986) การเป็นมารดาเริ่มต้นตั้งแต่การตั้งครรภ์ สิ่งสำคัญคือการตัดสินใจ การยอมรับบุตร ซึ่งเป้าหมายของการเป็นมารดาเกี่ยวข้องกับ ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรม ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นเจ้าของบุตร มารดาจะต้องรับรู้ถึงการจัดการตนเองในการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นมารดา ซึ่งมารดาเหล่านั้นก็จะมีเครือข่ายทางสังคมในการให้การสนับสนุน การเป็นมารดา การเป็นมารดาเป็นบทบาทสำคัญซึ่งมีผลต่อการกระทำที่แตกต่างไปแต่ละบุคคลซึ่งไม่เพียงแต่การทำหน้าที่บทบาทมารดาเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม บทบาทที่คาดหวังของการเป็นมารดา ซึ่งเป็นบทบาทใหม่ของมารดาในการที่ต้องปฏิบัติ นั่นคือกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ในการเป็นมารดา

เคลมเมนส์ (Clemmens, 2003) สังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพในมารดาวัยรุ่น พบว่า การรับรู้การเป็นมารดาในวัยรุ่น เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านด้านบวก 5 ประเด็นหลัก คือ 1. ความเป็นจริงของการเป็นมารดา คือ ความยากลำบาก 2. เป็นการดำรงชีวิตอยู่ของโลกของการเป็นวัยรุ่นและโลกของการเป็นมารดา 3. การเป็นมารดาเป็นกระบวนการ การเปลี่ยนผ่าน

(Positively Transforming) ชีวิตจากด้านลบเป็นด้านบวก เช่น เปลี่ยนจากการนึกถึงภาระของตัวเอง เป็นนึกถึงการรับผิดชอบที่ต้องทำเพื่อลูกและการเป็นมารดาในวัยรุ่นทำให้ตนเองเป็นผู้ใหญ่ขึ้น มีความรับผิดชอบมากขึ้นและทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างวัยรุ่นกับครอบครัวตนเองดีขึ้น 4. ทารกเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนความรู้สึกต่อชีวิต จากด้านลบเป็นด้านบวก 5. การสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการปรับเปลี่ยนชีวิตการเป็นมารดาในอนาคต ส่วนสเปียร์ (Spear, 2001) ศึกษาเชิงคุณภาพในหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นอายุ 13-19 ปีที่กำลังศึกษาในหลักสูตรพิเศษเฉพาะสำหรับนักเรียนที่ตั้งครรภ์ ผลวิจัยพบว่า หญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นมีการรับรู้ด้านบวก ในการเป็นมารดาโดยมองว่าการตั้งครรภ์และการจะเป็นมารดาโดยมองว่าการตั้งครรภ์และการเป็นมารดาพร้อม ๆ กับการเรียนหนังสือไปด้วยเป็นสิ่งทำได้ และมีความมั่นใจในการทำบทบาททั้งสองบทบาทไปพร้อม ๆ กัน รวมทั้งยังสามารถคงสัมพันธ์ภาพที่ดีกับบิดาของทารกได้ หญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นสามารถแยกการตั้งครรภ์ การเป็นมารดา การแต่งงานออกจากกันได้ ทำให้ไม่มีปัญหาแม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นการตั้งครรภ์ที่ไม่มีพ่อ ในเรื่องการรับรู้การเป็นมารดา หญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นมีความรู้สึกผูกพันกับทารกในครรภ์ และมีการวางแผนที่จะทำบทบาท เพื่อตอบสนองความต้องการของทารกอย่างดียิ่งหลังคลอด นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่มีผลทำให้มีการรับรู้ทางบวกกับการตั้งครรภ์และการเป็นมารดาภายหลังคลอด คือ การได้รับ การสนับสนุนจากมารดาของวัยรุ่น แม็คคอนเนลล์ (McConnell, 2008) ได้ศึกษาในส่วนของการรับรู้การเป็นมารดาความผูกพันต่อบุตรของมารดาวัยรุ่น ซึ่งพบว่าความผูกพันและความเข้มแข็งมีความเกี่ยวข้องกับการรับรู้บทบาทการเป็นมารดาในการเลี้ยงดูบุตร โดยเฉพาะการรับรู้ความผูกพันที่มีต่อบุตรตอบสนอง ในการป้องกันระดับความเข้มแข็งให้น้อยลง การรับรู้การเป็นมารดาในการเลี้ยงดูบุตรเป็นผลด้านบวก ส่วนความเครียดที่สูงจะมีผลต่อการรับรู้การเป็นมารดาในด้านลบ ส่วนเลอเนอร์ นอห์ และวิลสัน (Lerner, Noh, & Wilson, 1998) ศึกษา ความเป็นมารดาต่อรูปแบบการเลี้ยงดูบุตร ลักษณะทางสังคมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับมารดาวัยรุ่น พบว่า บทบาทของความเป็นแม่ในการเลี้ยงดูบุตรต้องประกอบไปด้วยการดูแลในเรื่องของความปลอดภัยระยะมักระวัง การป้องกันอันตราย (การอารักขาบุตร) การเลี้ยงดูด้วยความรักความอบอุ่นรวมทั้งดูแลด้านสุขภาพอนามัยของบุตร ตลอดจนจัดให้บุตรได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สะอาดน่าอยู่

ฮิทท์ (Hess, 2002) ศึกษาในกลุ่มมารดาวัยรุ่นบุตรคนแรก จำนวน 181 คน ได้ศึกษาปัจจัยด้านความเป็นผู้ใหญ่ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างมารดาของมารดาวัยรุ่น บุตรคนแรกกับมารดาวัยรุ่นบุตรคนแรก ช่วง 1-4 สัปดาห์หลังคลอด พบว่า ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างมารดาของมารดาวัยรุ่นบุตรคนแรกกับมารดาวัยรุ่นบุตรคนแรก

เป็นปัจจัยทางบวก และในกลุ่มมารดาวัยรุ่นจะทำหน้าที่มารดาได้ดีต้องได้รับการสนับสนุนจากสังคม และจากพัฒนาการของเด็กซึ่งประเด็นสำคัญที่พบจากการวิจัยครั้งนี้ คือนอกจากการได้รับการสนับสนุนจากสังคมแล้วนั้นต้องขึ้นอยู่กับตัวของมารดาวัยรุ่นเอง รูปแบบการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นคือ การได้รับการสนับสนุนทางสังคม ด้านของความเป็นบุคคล ด้านสุขภาพโภชนาการ ด้านความคิดความพร้อมในการจะเป็นมารดา ซึ่งส่งผลสู่พฤติกรรมและการเลี้ยงดูตามพัฒนาการของบุตร (Nath, Pamela, Borkowski, Whitman, & Cynthia, 1991)

ส่วนในประเทศไทย เยาวลักษณ์ เสรีเสถียร (2543) ศึกษาการปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ของการเป็นมารดาในระยะตั้งครรภ์และอิทธิพลของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง กลุ่มตัวอย่างเป็นหญิงวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ที่มีอายุไม่เกิน 19 ปี จำนวน 313 คน พบว่า หญิงวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ส่วนใหญ่มีการปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ของการเป็นมารดาในระยะตั้งครรภ์โดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างดี โดยมีด้านการสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ และการยอมรับบทบาทหน้าที่ของการเป็นมารดามีการปรับตัวอยู่ในระดับดี สำหรับด้านการยอมรับการตั้งครรภ์ ด้านการเตรียมตัวการคลอดและการเป็นมารดา ด้านการเปลี่ยนแปลงในตนเอง อยู่ในระดับค่อนข้างดี ปัจจัยเกี่ยวกับความพร้อมในการมีบุตร ประสพการณ์การเลี้ยงดูเด็ก

สอดคล้องกับวัจชัย สุขวนวัฒน์ (2541) ศึกษาความรู้สึกลึกซึ้งในตนเอง การรับรู้พฤติกรรมทารกพฤติกรรมทารก สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสและการแสดงบทบาทการเป็นมารดาในมารดาวัยรุ่นหลังคลอด กลุ่มตัวอย่างเป็นมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด 4-6 สัปดาห์ จำนวน 150 ราย ณ โรงพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานคร 5 แห่ง พบว่าส่วนใหญ่มีความรู้สึกลึกซึ้งในตนเองอยู่ในระดับสูงการรับรู้พฤติกรรมทารก และสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส อยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี มีการแสดงบทบาทการเป็นมารดาอยู่ในเกณฑ์ดีและพบว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และการรับรู้พฤติกรรมทารก สามารถร่วมทำน่ายการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดได้ร้อยละ 28.19 ($p < .001$) กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นมารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่สามารถแสดงความรู้สึกลึก และการกระทำบทบาทการเป็นมารดาที่มีต่อบุตร เกี่ยวกับการมีสัมพันธภาพที่ดีกับบุตร ความมั่นใจและความสามารถในการเป็นมารดา ความพึงพอใจในบทบาทการเป็นมารดาที่ดี ทั้งนี้เพราะกลุ่มตัวอย่างได้กระทำหน้าที่ ในการเป็นมารดาโดยให้การเลี้ยงดูบุตรมาเป็นระยะ 4-6 สัปดาห์ จึงมีประสบการณ์จริงในการเลี้ยงดูบุตร ได้มีการเรียนรู้วิธีการเลี้ยงดูบุตรและวิธีการแก้ปัญหาจากการเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองมาระยะหนึ่ง จึงทำให้แสดงบทบาทการเป็นมารดาในการดูแลบุตร ได้ดีและทำให้บุตรมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง โดยใช้กรอบแนวคิดซึ่งดัดแปลงมาจากรูปแบบความสำเร็จในการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของเมอร์เซอร์ (1991) มาใช้ในการวิจัย

ครั้งนี้ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่าสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส สามารถทำนายนการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของมารดาของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดได้ร้อยละ 22.52 และการรับรู้พฤติกรรมทารกสามารถร่วมทำนายนการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด ได้ร้อยละ 28.19 ซึ่งแสดงว่า มารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดจะสามารถแสดงบทบาทการเป็นมารดา ได้ดีนั้นขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และการรับรู้พฤติกรรมทารก

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ยังพบว่ากลุ่มวัยรุ่นยังเป็นช่วงวัยที่มีการตั้งครรภ์และการมาคลอดอยู่ในระดับสูงซึ่งเมื่อตั้งครรภ์มาแล้ว และไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธอีกหนึ่งชีวิตซึ่งการเป็นมารดาในวัยรุ่นย่อมมีความแตกต่างกับมารดาผู้ใหญ่ ซึ่งก็เป็นผลมาจากหลายปัจจัย ในเมื่อมารดาที่อายุน้อยกว่า 20 ปี มีความเสี่ยงในการเป็นมารดา (John, 1996) ซึ่งปรากฏขึ้นอย่างเฉียบพลันก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในการทำหน้าที่มารดาขณะที่ตนเองก็ยังเป็นวัยรุ่น ซึ่งก็ยังไม่มีความสามารถในการเลี้ยงดูบุตร อาจเกิดความเครียด การทำร้ายบุตรและสุดท้ายอาจทอดทิ้งบุตร ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการตั้งครรภ์ที่ไม่ได้วางแผนอาจส่งผลต่อตัววัยรุ่นทั้งในด้านจิตใจ ที่ไม่กล้ายอมรับหรือเปิดเผยว่าตนเองตั้งครรภ์ เกิดความรู้สึกสองฝักสองฝ่ายก้ำกึ่ง ระหว่างความต้องการและไม่ต้องการบุตร (อุมารณ กัวสิทธิ์, 2550) ซึ่งเป็นหนึ่งในหลากหลายความคิดของกลุ่มวัยรุ่น

ปัญหาดังกล่าวคล้ายคลึงกับการศึกษาของ ฤดี บุ่งบางกะดี (2551) ที่ได้ศึกษา

ประสบการณ์การเป็นมารดาของเด็กวัยรุ่นไทย ต่อการรับรู้ความขัดแย้งระหว่างความต้องการในฐานะที่เป็นมารดาและความต้องการของวัยรุ่น กลุ่มตัวอย่างเป็นมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกที่มีสามีอยู่ด้วย จำนวน 21 ราย ที่มารับบริการที่คลินิกเด็กดี ณ ศูนย์บริการสาธารณสุขและโรงพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า การอยู่กับความขัดแย้งระหว่างความต้องการในฐานะที่เป็นมารดาและความต้องการของวัยรุ่น เป็นประเด็นหลักของกระบวนการพัฒนาบทบาทการเป็นมารดาในระยะแรก โดย การรับรู้ถึงความต้องการที่ขัดแย้ง ซึ่งประกอบด้วย การรับรู้ความขัดแย้งที่มุ่งเน้นที่เด็กและมุ่งเน้นที่ตัวเอง การรับรู้ความขัดแย้งระหว่างการเลี้ยงบุตรและความต้องการไปโรงเรียนหรือทำงาน การรับรู้ความขัดแย้งระหว่างการห่วงหาพิวณการเป็นมารดาและภาพลักษณ์ของตนเอง และการรับรู้ความขัดแย้งระหว่างการพึ่งพาครอบครัวและการเป็นอิสระจากครอบครัว เป็นสาเหตุทำให้มารดาวัยรุ่นค้นหากลยุทธ์ในการอยู่กับความขัดแย้งระหว่างความต้องการทั้งสองนั้น

สรุปได้ว่า การรับรู้การเป็นมารดานั้น ต้องได้รับการสนับสนุนจากบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนการมีต้นแบบให้ได้เรียนรู้ หรือแม้แต่เข้าชั้นเรียนเพื่อฝึกหัดให้เกิด

ทักษะและรับรู้ถึงการเป็นมารดา ซึ่งจะส่งผลต่อการแสดงออกถึงพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรได้ดี ตลอดจนทำให้บรรลุถึงพัฒนาการของครอบครัวได้

ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้การเป็นมารดาในมารดาวัยรุ่น

1. อายุของวัยรุ่น

อายุเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญกับการเป็นมารดา ซึ่งเมื่อมารดาวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และจะต้องมาเป็นมารดาในอายุน้อยก็จะมีคามคิดการตัดสินใจที่ยังไม่พร้อม ทั้งในด้านของความอดทนต่อความเจ็บปวดขณะคลอด การต้องรับภาระในการเลี้ยงดูบุตร การตัดสินใจต่าง ๆ ขณะต้องดูแลบุตร ย่อมส่งผลกระทบต่อกรรับรู้การเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นได้ คิวิตโต้ (Devito, 2007) ศึกษาถึงการแบ่งช่วงอายุของวัยรุ่นว่า การที่วัยรุ่นอายุมาก ย่อมรับรู้การเป็นมารดาได้ดีกว่า มารดาวัยรุ่นที่อายุน้อย

จิราพร วรวงศ์ (2537) ศึกษาการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงสู่บทบาทมารดา ระหว่างมารดาวัยรุ่นกับมารดาผู้ใหญ่ที่มีบุตรคนแรกในระยะหลังคลอด โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรกจำนวน 35 คน และมารดาผู้ใหญ่ที่มีบุตรคนแรกจำนวน 35 คน ที่คลอดบุตร ณ โรงพยาบาลมหาสารคาม พบว่าการแสดงบทบาทมารดาเมื่อ 6 สัปดาห์หลังคลอดระหว่างมารดาวัยรุ่นกับมารดาผู้ใหญ่ที่มีบุตรคนแรกแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = -2.65$, $p < .05$) มารดาผู้ใหญ่ที่มีบุตรคนแรกมีความรู้สึกรู้สึก ความคิดและพฤติกรรมแสดงภาวะเทกกิง – โสสค์ (taking-in phase) มากกว่ามารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามารดาผู้ใหญ่ที่มีบุตรคนแรก มีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และเข้าสู่บทบาทมารดาได้ดีกว่ามารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก โดยใช้แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงสู่บทบาทมารดาในระยะหลังคลอดของรูบิน ผลการศึกษาวิจัยของเอเมนท์ มาร์เทิลและมิตเชล และพัฒนาการและความรับผิดชอบต่อบทบาทมารดาในระยะหลังคลอดของ โบแกค และเจนเซน ซึเกลและเครนเลย์ เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาในด้านของพฤติกรรมของมารดาวัยรุ่น

2. การสนับสนุนทางสังคมของครอบครัว

2.1 สามียของมารดาวัยรุ่น

สามีของมารดาวัยรุ่น สามีเป็นบุคคลหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อมารดาวัยรุ่น เนื่องจากเป็นบุคคลซึ่งเป็นที่พักของมารดาวัยรุ่น และมารดาวัยรุ่นมักต้องการความเอาใจใส่เรียกร้องความสนใจจากสามี ซึ่งสเปียร์ (Spear, 2001) พบปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้การเป็นมารดาได้ดีจากการได้รับการสนับสนุนจากสามี และการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสามีและมารดาวัยรุ่นซึ่งสอดคล้อง

กับการศึกษาของ ดีวิโต้ (Devito, 2007) ในการได้รับการสนับสนุนจากสามีก็มีส่วนช่วยเสริมในการรับรู้การเป็นมารดาให้กับมารดาวัยรุ่นได้เช่นกัน

รัชนี ครองระวะ (2549) ศึกษา ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ความสำเร็จในบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก ระยะหลังคลอด 6 – 10 สัปดาห์ ที่พาบุตรมาฉีดวัคซีนที่คลินิกเด็กดีโรงพยาบาลนครปฐมจำนวน 92 คน พบว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสำเร็จในบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่น ที่มีบุตรคนแรก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับวังมัย สุขชนวัฒน์ (2541) ศึกษาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง การรับรู้พฤติกรรมทารก พฤติกรรมทารก สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสและการแสดงบทบาทการเป็นมารดาในมารดาวัยรุ่นหลังคลอด กลุ่มตัวอย่างเป็นมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด 4-6 สัปดาห์ จำนวน 150 ราย ณ โรงพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานคร 5 แห่ง พบว่าส่วนใหญ่ มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับสูงการรับรู้พฤติกรรมทารกและสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส อยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี มีการแสดงบทบาทการเป็นมารดาอยู่ในเกณฑ์ดีและพบว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสและการรับรู้พฤติกรรมทารก สามารถร่วมทำนายการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่น ในระยะหลังคลอดได้ร้อยละ 28.19 ($p < .001$) กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นมารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่สามารถแสดงความรู้สึก และการกระทำบทบาทการเป็นมารดาที่มีต่อบุตร เกี่ยวกับการมีสัมพันธภาพที่ดีกับบุตร ความมั่นใจและความสามารถในการเป็นมารดา ความพึงพอใจในบทบาทการเป็นมารดาดี ทั้งนี้เพราะกลุ่มตัวอย่างได้กระทำหน้าที่ในการเป็นมารดาโดยให้การเลี้ยงดูบุตรมาเป็นระยะ 4-6 สัปดาห์ จึงมีประสบการณ์จริงในการเลี้ยงดูบุตร ได้มีการเรียนรู้วิธีการเลี้ยงดูบุตรและวิธีการแก้ปัญหาจากการเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองมาระยะหนึ่งจึงทำให้แสดงบทบาทการเป็นมารดา ในการดูแลบุตรได้ดีและทำให้บุตรมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง โดยใช้กรอบแนวคิดซึ่งคัดแปลงมาจากรูปแบบความสำเร็จในการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของ เมอร์เซอร์ (1991) มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่าสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสสามารถทำนายการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของมารดาของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดได้ ร้อยละ 22.52 และการรับรู้พฤติกรรมทารก สามารถร่วมทำนายการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด ได้ร้อยละ 28.19 ซึ่งแสดงว่า มารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด จะสามารถแสดงบทบาทการเป็นมารดาได้ดีนั้นขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และการรับรู้พฤติกรรมทารก

2.2 มารดาของมารดาวัยรุ่น

มารดาของมารดาวัยรุ่น ซึ่งเปรียบเสมือนต้นแบบในการเรียนรู้การเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นตั้งแต่เยาว์วัย ก็มักจะได้รับรู้ถึงการดูแลจากมารดาของตนว่าได้เคยกระทำสิ่งใดบ้างกับตน หากแต่ยังไม่มีภาพที่ชัดเจน แต่เมื่อวัยรุ่นได้ทำหน้าที่การเป็นมารดาด้วยตนเอง ย่อมต้องได้รับการสนับสนุนจากมารดา ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยพบว่า การได้รับการสนับสนุนจากมารดาของมารดาวัยรุ่น พบว่าถ้ามารดาวัยรุ่นได้รับการสนับสนุนที่มากและระยะเวลาที่พอเหมาะจะทำให้มารดาวัยรุ่นสามารถรับรู้การเป็นมารดาได้ดี ซึ่งในการศึกษาของคิวิโต้ (Devito, 2007) นั้น พบว่ามารดาวัยรุ่นที่ได้รับการสนับสนุนจากมารดาของตนเองนั้น สามารถที่จะให้การดูแลบุตรได้เป็นไปตามพัฒนาการตามวัย และเกิดทักษะในการดูแลบุตรมีความรักความผูกพันมากกว่ามารดาวัยรุ่นที่ต้องเลี้ยงบุตรเองตามลำพัง ซึ่งก็สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีของไทยที่ยังคงมีการดูแลเกื้อกูลในระบบของครอบครัวขยาย มารดายังคงดูแลบุตรสาวเมื่อยามที่ตั้งครรภ์และมาคลอดบุตร ซึ่งจะเห็นภาพที่ได้พบเห็นในโรงพยาบาล ไม่จะเป็นภาพที่มารดาเป็นเพื่อนบุตรสาวขณะมาฝากครรภ์ การให้การดูแลย่อมต้องมาตลอดและหลังคลอดทั้งด้านกำลังใจ การเตรียมเรื่องอาหาร เป็นต้น

รัชณี ครอบระวะ (2549) ศึกษา ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ความสำเร็จในบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก ระยะหลังคลอด 6 – 10 สัปดาห์ ที่พหุบุตรมาฉีควัคซีนที่คลินิกเด็กดี โรงพยาบาลนครปฐมจำนวน 92 คน พบว่า ความใกล้ชิดสนิทสนมกับมารดาของมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรกมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสำเร็จ ในบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

เขาวลัษณ์ เสรีเสถียร (2543) ขอมรับการตั้งครรภ์ ด้านการเตรียมตัวการคลอดและ การเป็นมารดา ด้านการเปลี่ยนแปลงในตนเอง อยู่ในระดับค่อนข้างดี ปัจจัยเกี่ยวกับความพร้อม ในการมีบุตร ประสบการณ์การเลี้ยงดูเด็ก และอายุ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางบวก และสามารถร่วมกันอธิบายความผันแปรของการปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ ของการเป็นมารดาในระยะตั้งครรภ์ของหญิงวัยรุ่นได้ร้อยละ 51.67 ($p < .01$) ซึ่งได้นำทฤษฎีการปรับตัวของรอย (Roy Adaptation Model) เป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานในการศึกษา ร่วมกับการผสมผสานแนวคิดจากทฤษฎีจิตวิทยา พัฒนาการ ทฤษฎีบทบาทและทฤษฎีทางด้านการพยาบาลมารดา ดำรงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษานี้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวได้แก่แรงสนับสนุนทางสังคม ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างหญิงตั้งครรภ์กับมารดา การวางแผนการมีบุตร ความพร้อมในการมีบุตร รายได้ของครอบครัว ลักษณะของครอบครัวและประสบการณ์การเลี้ยงดูเด็ก

สำหรับศิริภรณ์ จันทร์วัฒนภักษ์ (2544) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับการปฏิบัติพัฒนาการในการเลี้ยงดูบุตรของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดบุตรคนแรก 4-8 สัปดาห์ จำนวน 84 คน พบว่าแหล่งสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติพัฒนาการในการเลี้ยงดูบุตรของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด ซึ่งผู้ที่ให้การสนับสนุนทางสังคมแก่มารดาวัยรุ่นมากที่สุดคือ มารดา รองลงมาคือสามี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยใช้แนวคิดการสนับสนุนทางสังคมของ นอร์เบค (1981) และแนวคิดการปฏิบัติพัฒนาการของครอบครัวในการเลี้ยงดูบุตรวัยแรกเกิดจนถึงอายุ 2.5 ปี ของ ดูวาลล์ (1997) สะท้อนให้เห็นว่าการสนับสนุนทางสังคมโดยรวมมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติพัฒนาการ โดยรวมของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ($r=.23$) ดังนั้นการสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยปรับเปลี่ยนที่มีผลทางอ้อมต่อ การแสดงพฤติกรรมของตนเอง ดังนั้นมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดที่มีการสนับสนุนทางสังคมดีย่อมมีผลในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และก่อให้เกิดแรงจูงใจในการเลี้ยงดูบุตร

ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยในประเทศไทยพบว่ายังไม่มีผู้ศึกษา เกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้การเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริม หรือสนับสนุนให้มารดาวัยรุ่นได้รับรู้ถึงการเป็นมารดาซึ่งมีความสำคัญมากในการที่มารดาจะดำรงไว้ซึ่งการปฏิบัติต่อบุตรให้เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้มารดาวัยรุ่นเกิดความมั่นใจในการเลี้ยงดูบุตร ลดปัญหาการทอดทิ้งบุตรและครอบครัวสามารถที่จะดำรงไว้ ซึ่งพัฒนาการของครอบครัวได้ นำไปสู่ความสุขของครอบครัวและไม่ก่อให้เกิดปัญหาของสังคมและประเทศชาติได้